

9. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

10. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про запобігання корупції» (реєстраційний номер: 5113) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52247.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році : Закон України № 1022-VІІІ від 15 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1022-19>.

12. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» (реєстраційний номер: 3755) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57642.

13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

14. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (реєстраційний номер: 4473-1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50320.

УДК 343.91(477)-054.6

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИННОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Калініна А.В., молодший науковий співробітник

відділу кримінологічних досліджень

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Статтю присвячено віктомологічному аспекту злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні. За результатами емпіричного дослідження автор надає характеристику таким ознакам потерпілого від зазначеного виду злочинності, як вид, стать, громадянство, національність, відносини з винним, стан здоров'я в момент учинення щодо нього злочинного посягання, зловживання алкоголем та наркотичними речовинами, психічний стан і поведінка жертви в момент вчинення злочину. Поведінку жертви після вчиненого щодо неї злочинного посягання також було розглянуто. Наочанок автор наводить перелік віктомологічних загроз для держави, яка приймає мігрантів, та для іммігантів із боку їх співвітчизників.

Ключові слова: злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні, потерпілий від злочину, жертва злочину, віктомологічні загрози зовнішньої міграції.

Статья посвящена виктомологическому аспекту преступности иностранцев и лиц без гражданства в Украине. Основываясь на результатах эмпирического исследования, автор дает характеристику таким признакам потерпевшего от обозначенного вида преступности, как вид, пол, возраст, гражданство, национальность, отношения с виновным, состояние здоровья в момент совершения на него преступного посягательства, отношение к употреблению алкоголя и наркотиков, психическое состояние и поведение жертвы в момент совершения преступления. Поведение жертвы после совершенного в отношении неё преступления также было рассмотрено. В завершение автор приводит перечень основных виктомологических угроз для страны, принимающей внешних мигрантов, а также для иммигрантов со стороны их соотечественников.

Ключевые слова: преступность иностранцев и лиц без гражданства в Украине, потерпевший от преступления, жертва преступления, виктомологические угрозы внешней миграции.

Kalinina A.V. THE VICTIMOLOGICAL ASPECT OF FOREIGNERS' AND STATELESS PERSONS' CRIME IN UKRAINE

The article deals with the victimological aspect of the foreigners' and stateless persons' crime in Ukraine. Based on results of empirical study the author defined such characteristics of a sustain from this crime as type, gender identity, age, citizenship, nationality, relations with a criminal, state of health on the moment of crime committing, attitude toward alcohol consumption and drug abuse, psychic state and behavior on the crime committing point. Victim's behavior after the committed crime, also has been considered. In conclusion the author adduced the list of the victimological dangers for a state, which accept immigrants.

Key words: foreigners' and stateless persons' crime in Ukraine, complainant, victim of crime, victimological dangers of immigrational processes.

Постановка проблеми. Важливим складником кримінологічного дослідження злочинних проявів у суспільстві є їх віктомологічна характеристика. Саме завдяки такому аналізу можна визначити спрямованість певних зло-

чинів, виявити «слабкі місця» у їх запобіганні та розробити заходи віктомологічної профілактики.

Злочинність іноземців та осіб без громадянства, беззаперечно, не позбавлена вікти-

мологічного аспекту. Актуальність його дослідження зумовлена, по-перше, необхідністю мати уявлення про загальний портрет потерпілого від злочинів, які вчиняються зазначеними категоріями осіб. По-друге, оскільки громадянин інших держав і апатриди складають основу процесів зовнішньої міграції, то для підтримання стану безпеки в державі необхідно мати уявлення про головні віктомологічні загрози для її населення, які пов'язані саме з імміграцією в Україну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти злочинності громадян інших держав і осіб без громадянства вже були досліджені у роботах вітчизняних учених. Серед них необхідно зазначити публікації О.М. Джужі, О.Ф. Долженкою, Д.С. Мельника, А.П. Мозоля, Й.П. Осецького, Ю.О. Стрелковської, В.В. Шаповалова та ін. Однак зазначені науковці не розглядали проблему злочинності іноземців та осіб без громадянства комплексно, надаючи їй загальну характеристику й охоплюючи і легальну, і нелегальну імміграції.

Автором вже було висвітлено деякі результати кримінологічного дослідження злочинності громадян інших держав та осіб без громадянства в Україні (див. [1; 2; 3; 4] та ін.). Це питання кримінологічної характеристики зазначених злочинів, певні особливості особистості злочинця-іноземця та злочинця-апатрида, аналіз зв'язку між процесами зовнішньої міграції та злочинністю в Україні та ін. Проте низка аспектів кримінологічного аналізу зазначених злочинів (наприклад, їх запобігання) залишається нерозкритою.

Метою статті є висвітлення отриманих у результаті емпіричного дослідження загальних ознак потерпіліх від злочинів, учинених іноземцями та апатридами в Україні, а також виявлення головних віктомологічних загроз, якими можуть супроводжуватися процеси зовнішньої міграції.

Виклад основного матеріалу. Із метою кримінологічного аналізу злочинності громадян інших держав та осіб без громадянства в Україні нами було здійснено узагальнення 493 матеріалів архівних кримінальних проваджень, розглянутих судами України за період 2008–2015 рр., що в загальній кількості склало дослідження 903 злочинів та відомостей стосовно 604 осіб, яких було визнано потерпілими.

Відповідно до отриманих нами результатів, у 90,7% випадків потерпілими від злочинів іноземців/апатридів ставали фізичні особи. Оскільки КПК України 2012 р. було введено новелу про визнання потерпілими у кримінальних провадженнях не лише фізичних, а й юридичних осіб (ст. 55 КПК України [5]), ми також розглядали й види таких потерпіліх. Зокрема, у цьому статусі нами було виявлено: житлово-комунальні господарства (3,6% від загальної кількості потерпіліх юридичних осіб), господарські товариства (магазини, супермаркети – 82,1%), державні підприємства (8,9%), приватні фірми (1,8%), громадські організації (1,8%) та сільські ради (також 1,8%). Отже, найчастіше від злочинів громадян інших держав / осіб без громадянства потерпає та-кий вид юридичних осіб, як господарські то-

вариства. Такий факт є цілком закономірним, оскільки в структурі злочинності зазначених категорій осіб злочини проти власності становлять найбільшу частку – 55,3%, серед яких, у свою чергу, вагомим є показник крадіжок із магазинів, супермаркетів тощо.

Кількість потерпілих чоловічої статі у незначній кількості переважає кількість жертв-жінок та складає 52,9% і 47,1% відповідно. Найбільш уразливою категорією виявилися особи віком від 18 до 30 років – 37,7% від кількості потерпілых фізичних осіб (як чоловіків, так і жінок). Наступними за віком є особи від 31 до 40 років (24,4%), однак у цьому випадку у незначній кількості переважають жінки. Найменше злочинних посягань іноземців та осіб без громадянства було зафіксовано щодо малолітніх осіб до 14 років (0,6%), неповнолітніх від 14 до 18 років (5 %) та осіб віком понад 60 років (8,4%). У першому та третьому випадках злочинці також надають перевагу особам жіночої статі.

Досліджуючи таку соціально-демографічну ознаку, як громадянство, ми отримали такі результати:

1) громадяни України ставали потерпілими майже у 95% кримінальних проваджень;

2) злочинні посягання громадян інших держав щодо співвітчизників здійснювалися рідше, ніж у 4% випадків. Такі діяння в більшості були корисливої та корисливо-насильницької спрямованості. Жертвами та злочинцями, які були вихідцями з однієї держави, нами виявлено громадян РФ, КНР, СРВ та Азербайджану;

3) злочин проти громадянина іншої, ніж у засудженого, держави (так би мовити, «міждержавні» або «міжнаціональні» злочини) становлять частку меншу, ніж 2%. Потерпілими в цих випадках були громадяни Туреччини, КНР, Лівії, Йорданії, Лівану, Єгипту, Азербайджану та Молдови.

У більшості випадків (57,7%) жертва не була знайома з правопорушником. У трудових відносинах зі злочинцем перебувало 16,6%. Добре знайомими з ним були 12,4% потерпілых, малознайомими – 8,6%. Від злочинних посягань сусідів-іноземців або сусідів-апатридів постраждало 1,6% потерпілых; у фактичних шлюбних відносинах або родинних зв'язках перебувало по 0,7%; інше – 0,4% потерпілых.

Стан здоров'я потерпілого на момент злочинного посягання у 85 % випадків був задовільним, тобто його загальний фізіологічний стан не було послаблено будь-яким захворюванням.

Інформація стосовно зловживання жертвою злочину алкогольними напоями, наркотичними речовинами і т. ін, як правило, не фіксувалася в матеріалах кримінальних проваджень. Однак нам вдалося встановити, що практично кожен третій потерпілій періодично вживав алкоголь, а 13,9% з них під час злочинного посягання перебували в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Щодо поведінки жертв безпосередньо перед учиненням злочину, то необхідно зазначити, що у 35,6% випадків вона була нейтральною, а в 27% – позитивною (доброчинливою). Бійка чи сварка зі злочинцем

передувала кожному десятому злочину. Негативно до злочинця (наприклад, ображаючи його, поводячи себе протиправно чи провокуюче) потерпілий поводився у 27% випадків. У 0,5% посягань потерпілий захищав інтереси третіх осіб.

Із заявою про вчинений щодо нього злочин у правоохранні органи зверталося 87,6% потерпілих. У 12,4% випадків злочин було виявлено безпосередньо правоохраннями.

Таким чином, можна зробити висновок, що в основній масі злочинність громадян інших держав та осіб без громадянства в Україні спрямована на фізичних осіб, громадян України чоловічої статі молодого або середнього віку. Ступінь залежності від вживання алкоголю та інших речовин, що впливають на психічний стан, як правило, не мала значення в момент учинення злочину. Говорити про які-небудь конфлікти або провокації, які б були в основі поведінки жертв, ми не можемо, оскільки в більшості випадків це були особи з нейтральним чи навіть доброзичливим ставленням до правопорушника. Припущення про те, що іноземці й апатриди вчиняють злочини на основі національних чи релігійних конфліктів, також не знайшло підтвердження. Відповідно й до результатів нашого емпіричного дослідження, і офіційних статистичних даних, у структурі такої злочинності за спрямованістю злочинних посягань переважають корисні та корисливо-насильницькі злочини (як вже зазначалося, їх частка складає більше ніж 55%) та злочини, пов'язані з обігом наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів (приблизно 13–14%).

Необхідно також враховувати високий ступінь латентності кримінально-караних дійні іммігрантів в Україні. Виявлення правоохраннями злочину часто залежить від поведінки потерпілого після учиненого щодо неї злочину. Її поведінка, як зазначає Б.М. Головкін, прямо залежить від двох факторів:

1) сприйняття та ставлення до події злочину і злочинця, що виражається у реалізації чи не реалізації публічного інтересу почати кримінальне провадження з метою притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб;

2) сприйняття і ставлення до заподіяної шкоди, що виражається в реалізації приватного інтересу щодо захисту своїх порушених прав і законних інтересів [6, с. 76].

Отже, якщо жертва, виходячи з двох наведених вище факторів, через будь-яку причину вирішує не звертатися до правоохранних органів у зв'язку з учиненням щодо неї злочину або ж не може сповістити про нього (наприклад, через її смерть та прихованні злочинцем убивства), вона набуває статусу латентної. У літературі зазначається, що цей вид потерпілих – це невідомі для уповноважених державних органів фізичні або юридичні особи, яким фактично спричинено шкоду протиправним посяганням, а також встановлена особа, яка офіційно визнана потерпілим [6, с. 74–75]. Таким чином, латентність потерпілих від злочинів може мати як природний, так і штучний характер.

Як правило, потерпілі від злочинів громадян інших держав та осіб без громадянства, розуміючи, що злочин щодо них учиняється

особою іншої національності і, ймовірніше, іммігрантом (а можливо, і нелегальним), сподіваються на правоохранні органи в разі заподіяння їм шкоди у незначних, на їхню думку, розмірах та не повідомляють про кримінальне правопорушення. Це також може бути пов'язано і з тим, що жертва не пам'ятає зовнішність злочинця (особи іншої національності можуть здаватися їй дуже схожими між собою) або не встигла його розглядіти під час злочинного посягання на неї, а відповідно, і доцільноті у зверненні до правоохранних органів не вбачає.

Також важливо враховувати, що значна кількість злочинів, учинених, так би мовити, «всередині» певної діаспори не потрапляє в поле зору правоохранців. Представники національних общин віддають перевагу вирішенню питань швидше самосудом, ніж шляхом передачі свого співвітчизника до правоохранних органів із подальшим притягненням його до кримінальної відповідальності згідно з законодавством України. Це пов'язано з «закритістю» самої діаспори, і з підтримкою «іміджу» певної національності, і з уникненням таких небажаних для своїх співвітчизників наслідків, як судимість у «чужій» державі тощо.

Розглядаючи вікtimологічний аспект означені проблеми, не можна не звернути увагу на низку вікtimологічних загроз, пов'язаних із процесами зовнішньої міграції. У кримінології вже було запропоновано поділ таких загроз на дві умовні групи: загрози від міграційних процесів для приймаючого суспільства та загрози для самих мігрантів (незалежно від легальності їх перебування у державі прийняття) [7, с. 21].

Вважаємо, що в ракурсі аналізу розглядуваної проблеми особливу увагу необхідно приділити вікtimологічним загрозам першої групи. Тому, доповнюючи вже запропонований у літературі перелік, зазначимо, що до основних загроз цього виду можна віднести:

- загрози, які виходять від кримінальних мігрантів (тобто іммігрантів, причиною прибууття у державу яких була саме кримінальна міграція);

- незаконну міграцію як фактор, що сприяє інтернаціоналізації організованої злочинності;

- втягнення мігрантів (як легальних, так і нелегальних) в зону уваги політичних та екстремістських організацій [7, с. 21] під час підготовки ними, наприклад, злочинів різного, у тому числі й терористичного, характеру та пошуку для їх виконання своїх співвітчизників у державі, яка їх цікавить;

- зростання злочинності у приймаючій державі у зв'язку із вчиненням злочинів іммігрантами, які не змогли влаштуватися на новому місці перебування, та прийняттям ними рішення про вирішення своїх проблем злочинним шляхом;

- сприяння зростанню рівня організованої злочинності через злочинну діяльність організованих груп та злочинних організацій, створених на етнічній основі та ін.

Оскільки іноземці та особи без громадянства також стають жертвами злочинів громадян інших держав та осіб без громадянства у прийма-

ючій державі, що підтвердилося й результатами нашого емпіричного дослідження, доцільно навести й можливі для них вікtimологічні загрози в Україні з боку зовнішніх мігрантів. Зокрема, такими загрозами можна вважати:

– вчинення злочинів різного характеру з боку співвітчизників. Так, загальновизнаним є той факт, що нелегальне перебування в чужій для мігранта державі створює для нього певні ризики не лише адміністративного (на-приклад, у разі виявлення його нелегального статусу бути депортованим), а й злочинного щодо нього характеру. Така загроза може виходити не лише від громадян України, а й від співвітчизників-іммігрантів. Наприклад, роботодавці, які використовують працю таких осіб, маніпулюють фактом їх нелегального перебування в Україні, відбираючи їх документи, створюючи важкі умови праці, шантажуючи їх та їхніх родичів на батьківщині чи в Україні та ін., незважаючи на те, що вони можуть походити із однієї держави;

– злочини, що вчиняються представниками різних національностей (які є іммігрантами) на ґрунті міжнаціональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті.

Таким чином, злочинність іноземців та осіб без громадянства, беззаперечно, важливий сегмент національної злочинності в Україні. Її головною особливістю є те, що суб'єкти злочинних діянь потрапляють у державу «ззовні». Зважаючи на дедалі більшу інтенсифікацію процесів міжнародної міграції у світі, для кримінологічного прогнозування наслідків таких процесів в Україні, яка є «відкритою» державою для прийому іммігрантів на свою територію, необхідно не лише враховувати якомога більше факторів зовнішньої міграції, але й

приділяти значну увагу вікtimологічному запобіганню такого роду злочинності як серед місцевих жителів, так і серед самих іммігрантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калініна А.В. Рівень і динаміка як елементи кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства / А.В. Калініна // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 263–274.
2. Калініна А.В. Вплив імміграційних процесів на стан злочинності в Україні на початку ХХІ ст. / А.В. Калініна // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 27. – С. 229–238.
3. Калініна А.В. Якісні показники злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні (за матеріалами емпіричного дослідження) / А.В. Калініна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – Вип. 9-2. – Т. 2. – С. 63–66.
4. Калініна А.В. Зовнішня міграція та злочинність: детермінаційне співвідношення / А.В. Калініна // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (9 грудня 2016 р., Харків) / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкіна. – Х. : Право, 2016. – С. 218–220.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Головкін Б.М. Поняття латентної жертви злочину у вікtimології / Б.М. Головкін // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу» (25 квітня 2013 р., Харків) / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад В.В. Стасіша НАПрН України ; редкол. : В.І. Борисов (голов. ред.) та ін.. – Х. : Право, 2013. – С. 74–77.
7. Насуров П.А. Виктимологический аспект преступлений, связанных с мигрантами из Республики Таджикистан / П.А. Насуров // Российский следователь. – 2008. – № 9. – С. 19–22.